

СВЕТОЗАР СТИЈОВИЋ (Београд)

КОСОВСКА ТРАДИЦИЈА У ПЈЕСНИЧКИМ ДЈЕЛИМА НИКОЛЕ I ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

Има неке симболике у повратку Николе Првог Петровића (1841–1921) у отаџбину: и као владар и као пјесник, и мачем и пером, нападајући косовском идејом, тежио је господар малене али храбре Црне Горе слободном и уједињеном Српству, а његов повратак из туђине, послјије више од седам деценија, пада баш на велику годишњицу косовског боја и у вријеме кад се његов род враћа заборављеним коријенима. Једном ријечју, и да је могао да бира, кад се већ нашао ван отаџбине, пјесник косовске мисли и ослободилац посљедњих стопа српске земље од Турака, не би за свој повратак одабрао бољи нити пригоднији тренутак.

Књижевно дјело књаза, односно краља, Николе, веома популарно крајем прошлог и почетком овог вијека, нарочито у Црној Гори, данас је мање познато широј читалачкој лублици. Оно, захваљујући разним разлозима, од политичких до литерарних, дуго није објављивано, да би се тек прије двадесетак година, тј. 1969, појавило у »Ободовом« издању, под насловом »Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша«, у шест књига, с предговорима и објашњењима Сава Вукмановића (књ. I: *Пјесме*; књ. II: *Сјјевоби*; књ. III: *Драме*; књ. IV: *Говори*; књ. VI: *Писма. Библиографија*) и Риста Ј.

Драгићевића (књ. V: *Аутобиографија. Мемоари. Путописи*). У помнутим предговорима и објашњењима читалац ће наћи потребне осврте на владара–пјесника и објављена дјела, али и податак да је »Никола I оставио још мноштво радова у рукопису, од којих су неки усљед трулежи пропали, док их је највише остало у туђини« (књ. I, 8). Међу тим необјављеним дјелима помиње се и спјев »Балкански ратови«, који је Никола Петровић писао у вријеме првог свјетског рата, далеко од отаџбине, и који је »посветио познатом црногорском војсковођи и јунаку, сердару и генералу Јанку Вукотићу« (књ. II, 16).*

Пјесничка дјела Николе I Петровића различите су литерарне вриједности, од антологијских остварења, какво је нпр. химна »Онамо, онамо! . . .« до веома скромних љубавних пјесама писаних супрузи – кнегињи Милени. Једно је, међутим, неоспорно, а то је да стваралаштво потоњег Петровића на престолу Црне Горе у цјелини одише родољубљем. Читајући његова дјела, што значи и пјесме, и епове, и драме, и говоре, и мемоаре, и писма, стално се сусрећемо са пјесниковом тежњом за ослобођењем и уједињењем Српства. Враћањем у српску прошлост из времена Немањића (спјев »Пјесник и вила«) и старе Зете (драме »Балканска царица« и »Књаз Арванит«) пјесник показује сјај некадашње српске државе, истичући као главну врлину њених владара вјерност отаџбини, а као највећу ману и несрећу, која је и довела до пада српских земаља у ропство, њихово издајство. Наравно, ови су стихови дубоко проткани тежњом за обновом те славне државе, тј. жељом за слободним и уједињеним Српством. Овом циљу пјесник је потчинио и државнички положај, па је оружјем враћао давно отете земље и стално увећавао Црну Гору, уливајући тако, и пером и мачем, наду својим поданицима и поробљеној браћи и у излазак на Косово и у коначно ослобођење и уједињење српских земаља. А без изласка на Косово, према којем је још млади господар Црне Горе »спремао ход«, нема Србима слободе нити књажевој души покоја, што је изричито речено у поменутој програмској пјесми из 1867. године »Онамо, онамо!...«: »Онамо, онамо. . . за брда она/ Милошев, кажу, пребива гроб;/ Онамо покој добићу души,/ кад Србин више не буде роб.« Требало је, међутим, чекати пуних 45 година на остварење програма из ове пјесме, па је стари краљ, тек 1912. године, позвао своје ратнике да, заједно »са драгом браћом из Србије«, слиједећи корацима »два стара српска

* О Николи Првом Петровићу и његовом дјелу в. и брошуру Сава Вукмановића *Живот и књижевни рад краља Николе I* (Никшић–Беране, 1935, стр. 65).

краља«, похитају на »тужни вапај, који допире из Старе Србије« и »пруже руку браћи у невољи«.

Косово је вјечита тема у српској књижевности. Оно једнако живи у народној пјесми и у дјелима највећих пјесника. Овај знаменити српски бој, заједно са мјестом на ком се збио и јунацима који су га прославили, инспирисао је и великог Његоша да блиставим стиховима уздигне у највише висине обилићевске »жртве благородног чувства« и прокуне неслогу великаша и бранковићевско издајство. Српске несреће за Његоша, као и за Николу I Петровића, оличене у трвењу и издаји, претходиле су великој косовској погибији, те васкрсење могу донијети само слога и нове милошевске жртве за отаџбину.

Косовска традиција уткана је у многа пјесничка дјела књаза, односно краља Николе, нарочито у спјев »Пјесник и вила«. Прије свега, Косово је мјесто одакле Мурат Лазару »књигу пише«, али и поље на ком ће се бити страшни бој и на ком ће Обилић »убрат' в'јенац неувели«. Косово је попрште на ком нам »из рука срећу Турци уграбише«, али и »укопница славна« Лазару и Милошу. Косово је »зло и покор« и »српски удес«, али и српска слава. С Косова је »повјетарац распаљива' српске груди«. Косово је »Црног Ђорђа занијело, опојило« и »дух издигло шумадијске некад раје«. Ово поље страшне битке сачувало је у земљи Милошев мач, који је ратар изорао и с њим побјегао у Црну Гору, гдје је ово »чудотворно гвожђе« наоштрено. Косово је »тужни крај«, у којем »браћа српска пате«. Косово зове на освету.

Поред самог Косова, тј. мјеста битке, помињу се и разна косовска географска имена везана за бој и позната и из народних пјесама: Лаб, Ситница, Мрамор, Јавор, Сазлија, Ђуприја, Звечан, Мазгит и Голеш. Понекад, умјесто конкретних назива, срећемо синтагме »српска поља« и »поља бојна«, којима пјесник означава и Косово и Метохију, тј. неослобођене крајеве Старе Србије. Ту су, наравно, и планина Шара, и »Дечани свети«, и »Призрен стони« – и као обиљежја некадашње моћне српске царевине, и као крај одакле допире вапај српске раје, и као циљ будућим ослободиоцима.

Веома су интересантни описи српске војске прије битке, затим косовске вечере и здравица, а такође и самог »страшног« боја у спјеву »Пјесник и вила«. У њима се срећу многи познати елементи из народних пјесама, али и пјесникове имагинације. Срби губе битку, али само због »бројног надмоћија« противника, те поносно умиру. Турци се, са друге стране, и поред пјесниковог поштовања према противнику, не могу похвалити побједом, пошто су је извојевали уз

много више проливане своје него српске крви. Ево књажеве оцјене исхода битке, похвале косовској генерацији и осуде »стариx зала« изречених кроз вилину ријеч пјеснику: »Добитник се с том побједом/ није много похвалио,/ пошто га [Косово] је још са већом,/ но ти, крви оквасио./ А претрпљен покор није/ гријех пџа тадањега:/ он је 'слџдство стариx зала/ и прегона несретњега./ Пџс Лазарев и Косова –/ Пџс је био племенити;/ ни у свијет, преко њега,/ није мога' часниј' бити« (књ. II, 352–353).

Косово је надахњивало српски народ, који је дао Црнојевиће, Херцега Шћепана, патријархе, Црног Ђорђа и мученике из куће Петровића–Његоша, што Никола Први лијепо истиче кроз ријеч романтичне виле, тј. Николе пјесника, упућену нешто реалнијем пјеснику, тј. Николи владару, на самом крају спјева: »Косово је надисало/ твога дома мученике/ и књажеве и војводе,/ и велике свештенике;/ јек потоње српске пјесме/ Његошевом лиром јечи;/ звеком сабље Лазареве/ Данилова сабља звечи!« (књ. II, 357).

Црна Гора је, према спјеву »Пјесник и вила«, послије »бродоломља српске лађе« на Косову, насељена »непокорним Србом«, а исту мисао налазимо и у »Горском вијенцу«. Оба пјесника, значи, као и Бранко Радичевић у своје вријеме, истичу долазак у ове крајеве најхрабријих Срба, њихову борбу и чување јуначког, односно косовског или Лазаревог аманета. Ево шта чујемо из Његошевог кола: »Српској капи свуд име погибе./ Постадоше лафи ратарима,/ истурчи се плахи и лакоми –/ млијeko их српско разгубало!/ Што утече испод сабље турске,/ што на вјеру праву не похули,/ што се не хће у ланце везати,/ то се збјежа у ове планине/ да гинемо и крв проливамо,/ да јуначки аманет чувамо,/ дивно име и свету слободу« (ГВ, стихови 58–68). Овим Његошевим језгровитим стиховима одговара завршна ријеч виле, упућена пјеснику, у поменутом спјеву Николе Петровића, из које издвајамо четири строфе: »Бродоломље српске лађе/ није Српство утопило,/ од мука се и од рана/ мал' по мало свијестило./ Непокорни Срб се маче/ да слободни ваздух срка,/ у планине и гудуре,/ побједнику ћеф да брка!/ Косово је твоје горе/ населило јунацима –/ рањенијем и славнијем/ преживјелим остацима./ У њима је ковчег оста'/ Лазаревих аманета,/ и слободе завјештаји,/ борба на смрт – и освета!« (књ. II, 354). Књаз Никола ће даље, послије двије строфе, развијајући мисао о јунаку својих гора, јасно изрећи суд и о њему и о његовом односу према јунаштву и издаји, односно косовском аманету: »Милошевце повезане/ бранио је и светио,/ а вуковце и лакомце/ презирао, срамотио« (књ. II, 356). Међутим, у »Хајдани«, писаној три године прије спјева »Пјесник и

вила», господар Црне Горе ће, притиснут неслогом као усудом српског народа, изрећи, кроз мисао травничког везира, и ове ријечи о Црногорцу: »А пор'јеклом производи/ од косовских мученика:/ Милошеву храброст има,/ а ћуд Вука издајника« (књ. II, 110). У овим стиховима јасно се оцртавају двије одлике српског етничког бића на које су непријатељи вазда рачунали: прва их је одвраћала од освајачких похода, а друга поспјешивала у њиховим освајачким покушајима.

Пјевајући о Српству, и Црној Гори као његовом значајном дијелу, Никола Петровић српске несреће види као посљедицу неслоге и издајства, а срећу као плод слоге и родољубља. Неслогу, као и његов велики стриц, проклиње, а слогу велича и бори се за њу, чинећи све да не заслужи косовску клетву. Многе несреће, опет као Његош, тумачи не само као посљедице неслоге и издајства него и као домашај страшне косовске клетве. Ове мисли су веома честе у дјелима посљедњег Петровића на пријестолу Црне Горе, али је за илустрацију довољно и неколико стихова из »Оливерек«: О господе, ако те је,/ види је ли право ово?/ Јест, ка' није, бабо ми га/ заслужио на Косово./ Ох, изда' је господара,/ издао је отаџбину,/ пак траг му је дочекао/ срам овакви и судбину./ Грозно плаћам гријех оца,/ на мој дом се правда свети,/ чим ми султан Оливеру/ може повест и отети. . ./ Клетво строга, суминуј ме,/ стара клетво, клетво строга,/ ја и српски народ са мном/ већ исписмо срџбу бога/ за грехове почињене/ за потомства, за неслогу,/ да зар Србу Срб доскочи,/ зашто, рашта, вај по богу?!« (књ. I, 175, 177–178).

Главни међаш у историји српског народа у Петровићевом пјесничком дјелу свакако је Косовска битка, а свето мјесто његове историје – Косово. Вријеме се, као и код Његоша, мјери до Косова и од Косова и спрема се двоструки повратак највећем српском светилишту – излазак из неслоге и излазак с војском на Гази Местан.

У пјесничком дјелу Николе I Петровића значајно мјесто имају косовски јунаци. Величају се Лазар и његова држава, која је спријечила Турке да продру до »мора сјевернога« и Рима, као и круна Лазарева, чијим је ломљењем ослабио Турчин и сачуван запад. Суд Лазарев се истиче као врхунац правде и истине, а сабља Лазарева као праведно оружје, које »звечи« у Црној Гори и моћно утиче на потомке. Лазарева круна је на Косову, пошто се »света Лазарева глава котурнула«, отета мачем, па мачем мора бити и враћена. Лазар се, и на бојном пољу, као и духом уопште, издваја, о чему свједоче сљедећи стихови: »У том часу од недаће/ и Лазарев хрт посрну;/ сто спахија, сто делија,/ ка' рој чела на њ нагну«.

Никола Први, као и Његош, значајно мјесто даје и Милошу. Обилић је, опет као и код Његоша, мјера јунаштва и других врлина, као што је Вук Бранковић мјера издајства. Обилићев мач симбол је не само одбране отаџбине него и њеног повратка из азијатских руку. Његово »прегнуће«, уз храброст Лазареву, обавезује и пјесникову генерацију на подвиге приликом враћања отетог. И опис Милошеве погибије издваја Милоша од других јунака: »Сто сабаља, сто ханцара/ и кривијех јатагана,/ сто Милошу ударише/ по животу смртних рана«. Иван-бег у »Балканској царици« куне султана и пријети му »другим српским Милошем«, а Милошев гроб, још у химни младога књаза »Онамо, онамо! . . .«, призива ослободиоце. Милошев мач, наоштрен у Црној Гори, спреман је за поход, а спремни су и милошевци.

Ни други косовски јунаци нијесу запостављени у пјесничком дјелу Николе I Петровића. Као и Милош и Лазар, они су, сви заједно или појединачно, симбол врлина и стална мјера у оцјењивању потоњих збивања. Помињу се Југ и Југовићи, посебно Бошко, затим Бан Страхињић, Косанчић, Милан од Топлице, два Милошева побратима, Орловић Павле, Васојевић Стево, ваистина слуга и други. Сви они, наравно, зову у бој, као што, у помињаној пјесми »Онамо, онамо! . . .«, »погажен коњ'ма кликује Југ:/ 'у помоћ, дјецо, у помоћ, синци,/ светит' ме старца – свет вам је дуг!« (књ. I, 46).

Супротне особине косовским јунацима Никола Први даје у лику Вука Бранковића. Њега, као што је већ речено и као што је у поезији уобичајено, карактерише издајство. Пјесник га, због невјерства и издаје, назива проклетим чудовиштем. Његова се издаја, преко вуковаца, протеже кроз вјекове.

У спјеву »Пјесник и вила« господар Црне Горе ће, кроз ријеч пјесника, проклети Косово због несреће која је на њему задесила српски народ. Он мисли да би било боље да се Косово нашло негдје далеко на истоку, па макар сви Срби на њему изгинули, »јер српско се не би лице/ с те недаће црвенило!« (књ. II, 352), као што се црвени послје поразу у својој кући. Ваљало би детаљније упоредити ове Николине стихове с Његошевим из првог кола у *Горском вијенцу* – »О проклета косовска вечеро,/ куд та срећа да грдне главаре/ све потрова и траг им утрије;/ сâм да Милош оста на сриједи/ са његова оба побратима,/ те би Србин данас Србом био!« (стихови 215–220) или онима из ријечи сердара Вукоте у истом Његошевом дјелу »О Косово, грдно судилиште,/ насред тебе Содом запушио!« (стихови 987–988), али за то су потребни шира и дубља анализа и дуже вријеме за излагање.

Могуће је, видјели смо, упутити и тешку ријеч Косову, али оно, гледано у цјелини, и поред пораза и Вукове издаје, у пјесништву Николе Првог Петровића живи као најсвјетлија тачка српске историје, што се види из вилиног обраћања пјеснику у спјеву »Пјесник и вила«, тј. у завршној ријечи овога спјева: »Ах, пјесниче, за Косово/ не изреци ријеч лошу;/ укупница то је славна/ и Лазару и Милошу« (књ. II, 356).

Идеје државника и пјесника излагане у његовим често објављиваним дјелима и на позоришној сцени васпитно су утицале на поданике и припремале их за догађаје који су слиједили. Оне су, наравно, прелазиле границе Црне Горе и имале доброг одјека код свих Срба, а и код осталих Југословена, па и Словена уопште и других народа, те су аутору доносиле велику популарност и похвале од познатих савременика, какви су, нпр., били Ј. Костић, С. Матавуљ, М. Цар или Рус Ровински, Пољак Глик и Немац Маркузе. Превођена на разне европске језике и извођена на позорницама европских метропола, дјела Николе Првог Петровића утицала су, без сумње, на формирање мишљења европске јавности онога времена о пјеснику и господару Црне Горе и програмима која су садржала.

На крају овога рада може се, уз неминовно дјелимично понављање, закључити да је пјесничко дјело књаза, односно краља, Николе дубоко прожето косовском традицијом и тежњом за изласком на Косово и ослобођењем и уједињењем Српства. Неслога и издаја довеле су, према овом родољубивом пјеснику, српске земље у ропство и ометају њихово ослобођење и уједињење, док ће их слога, уз свијетлу косовску традицију, извести из несреће.

Историчари књижевности и други стручњаци даће коначан суд о дјелу Николе I Петровића Његоша. Неоспорно је, међутим, да посљедњи господар Црне Горе из знамените куће Петровића заузима лијепо мјесто међу српским пјесницима који су се нападали косовском традицијом, а то значи – међу великанима какви су Његош, Бранко Радичевић, Стерија, Ђура Јакшић, Змај, Лаза Костић, Милан Ракић, Матија Бећковић и други књижевници који су се бавили или се данас баве овом вјечитом темом српске књижевности.

Светозар СТИЙОВИЧ (Белград)

КОСОВСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ПОЭТИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ НИКОЛЫ I ПЕТРОВИЧА НЕГОША

Резюме

Никола Первый Петрович Негош, последний государь Черногории из династии Петровичей, оставил потомству весьма значительное литературное наследие, в котором особое место занимают произведения, вдохновленные косовской традицией и тяготением к освобождению и объединению сербских земель, какими были – программное стихотворение молодого князя *Онамо, онамо!*. . . («Там, там! . . .») и эпическое *Песник и вила* («Поэт и вила») уже зрелого государя. Косово – священное место сербской земли и общий символ бед и славы. Оно – краеугольный камень сербской истории. Косовские герои символ героизма и других моральных качеств, а Вук Бранкович – символ измены.

Черногория – наследник старой славы и хранитель косовского завещания. В ее горах витает дух Обилича и хранится «ковчег завещаний князя Лазаря». Косово призывает к отщепеню и освобождению братьев из рабства, а Черногория борется за это.

Поэтическое наследие Николы Первого Петровича Негоша часто публиковалось и исполнялось на сценах в Черногории и сильно влияло на жителей маленького княжества, позже королевства и готовило их к походу на Косово, в битву за освобождение и объединение сербских земель. Влияние произведений Негоша сказывалось во всех сербских землях, и в остальных югославских областях. Произведения князя, т.е. короля Николы переводились на разные европейские языки и способствовали созданию определенного мнения в культурной и политической общественности того времени о поэте и государе Черногории и программах, кроющихся в них.

Не вникая в окончательную оценку творчества Николы Первого Петровича Негоша, которую дадут литературоведы и другие специалисты, можно все же с уверенностью утверждать, что последний государь Черногории из знаменитой династии Петровичей занимает выдающееся место среди сербских поэтов, которые вдохновлялись косовской традицией, а это значит – среди таких крупных писателей как Негош, Бранко Радичевич, Стерия Попович, Джура Якшич, Йован Йованович Змай, Лаза Костич, Милан Ракич, Матия Бечкович и другие писатели занимавшиеся и занимающиеся этой вечной темой сербской литературы.